

Pri vsem tem na videz pragmatičnem pristopu pa najbrž ne gre niti za hip pozabiti na družbeno vsebino naših notranjih prizadevanj in na potrebe našega notranjega razvoja. Zakaj kadar gre za politiko neke družbe in države, bi morale biti vsaj za kratka razdobja prav te potrebe neodvisne sprejemljivke v sicer dinamičnem »sistemu enačb«, ki je iz njih sestavljena zunanja politika.

Dušan Dolinar

ODKOD PODTIKANJA IN OBREKOVANJA »POLITIKE« SPOMENIŠKOVARSTVENE SLUŽBE. Priznam, da mi sestavek, ki ga začenjam, ne gre najbolj od srca. Mnogo raje bi se o stvareh pogovorila, poslušala pomisleke in vprašanja in razčistila sproti vsako dejanje, ki bi bilo količkaj dvoumno ali nerazumljeno. Pa nimam te priložnosti. Ustanovitelj Zavoda za spomeniško varstvo SRS doslej še ni kritiziral ali ga kako drugače opozarjal na »nepravilno politiko«, čeprav pride tu in tam v zavod kdo, ki ve povedati, da se na najvišjih mestih čudijo, da smo zagovorniki klera in podobno. Ker mi torej ni znano, kdo in zakaj podtika in obrekuje, sem se odločila svoje mnenje o tem napisati in objaviti. Žal bi mi namreč bilo, da bi obrekovalcem uspelo vplivati na manj poučene in tako škodovati varstvu kulturnih spomenikov, za katere niso storili ali utrpeli veliko, ker bi sicer konservatorska dela pri nas ne bila zadnja med zadnjimi. Verjetno kuži zrak in podtika sicer le kak posameznik, ki pa spričo vodilnega položaja, ki ga še ima, seje v veter izjave in polni glave tistim, ki se v raznih upravnih odborih skladov trudijo za čim pravičnejšo delitev sredstev, ki so jim zaupana v kulturne namene. Zakaj to dela? Ne vem, sumim pa, da zato, ker je napad najboljša obramba. Gre le zato: pred čem se brani?

Morda bi utegnil bralec pripomniti, da se zaradi neodgovornih besedi ni vredno razburjati in se o njih oglašati v tisku. Pač, pač, je potrebno in to predvsem zato, ker je take in podobne očitke doživljala spomeniškovarstvena služba v letih od osvoboditve že večkrat in ne brez posledic. Čutiti jih je bilo tudi v vsakoletnih odmerah proračunskih sredstev, kar je konservatorjem in restavratorjem ubijalo veselje do dela, hromilo njihovo ustvarjalnost, jih toliko zagrenilo, da so nezaupni in ne verjamejo, da bo kaj drugače. Saj jih je strah, da bodo kulturni spomeniki spričo neodgovornega družbenega početja dokončno propadli, kajti materialnih prič slovenskega humaniziranega prostora iz preteklosti je res vsak dan manj, kolikor pa jih še stoji, razpadajo. Prizadeti konservator, ki posluša ob njih vprašanja in pripombe od domačih in tujih obiskovalcev, lahko le še zardeva. Besed za razlago in opravičilo je zmanjkalo.

Ne mislim se zapisati o nalogah varstva kulturnih spomenikov niti ne mislim poročati o njegovem delu, odkar je organizirano. To vse je že zapisano v strokovnih glasilih, tj. letnih zbornikih, to vse ima ustanovitelj v vsakoletnih poročilih. Tudi vzvišenih, samoveščnih kritikov ne mislim prepričevati. Upam, da niso toliko primitivni, da bi trdili, da se začenja naša zgodovina šele z letom 1941, in da ne bi vedeli za zgodovinsko in kulturno odgovornost našega časa pred prihodnostjo. Če pa mislijo svojo dolžnost, kljub temu da jih naša družba plačuje bolje kot druge med drugim tudi za to, da skrbje za njeno skladno organsko rast in razvoj, kar lepo prenašati na druge in si oprati roke za vse tisto, kar so opustili, potem jim moram

povedati, da konservatorjem niso več zanimivi. Vse predolgo že posredno ali neposredno šarijo po naši kulturi, vse predolgo se, če ne drugače pa kot sive eminence neke v ozadju krčevito oklepajo svojih položajev, da jih ne bi spregledali. Kar mislim o kulturnih spomenikih in o skrbi še povedati, torej ni namenjeno obrekovalcem, ampak tistim izobražencem, ki jih bodo kdaj le zamenjali in ki bodo delali bolj odgovorno in bolj pošteno. Zato želim na dan s faktografsko resnico o stanju in perspektivah varstva naših kulturnih spomenikov. Naj potem bralec presodi, kdo ima prav, kje je delo in kje nedelo, kaj je čisto in kaj umazano.

Spomeniškovarstvena služba ima do danes na terenu evidentiranih npr. nad 10.000 nepremičnih umetnostnih spomenikov, nad 100 arheoloških najdišč, približno 2000 spomenikov ljudskega stavbarstva, nekaj sto spomeniških aglomeracij, starih mestnih in kmečkih jeder in vsaj 250 najpomembnejših spomenikov ljudske revolucije itd. Kadar govorimo o kulturnih spomenikih, mislimo predvsem na predmete, ki imajo znanstveno, umetniško, splošno kulturno ali drugo vrednost in ki zaradi teh lastnosti dokumentirajo razvoj družbe in so zato družbeno pomembni. Poleg povedane pa imajo tudi povsem materialno vrednost, posebej tisti, ki jih štejemo v umetniško in splošno kulturno kategorijo. Takih je pri nas na desettisoče. Med njimi so seveda nepremični, tj. v splošnem stavbni spomeniki, v manjšini. Sem štejemo: gradove, dvorce, graščine, razvaline, stavbne arheološke ostaline, spomenike civilne ali inženirske arhitekture, spomenike ljudske revolucije, cerkve, kapele in znamenja. Premičnih spomenikov, ki so vezani ali na stavbne spomenike ali pa jih hranijo muzeji, galerije in najrazličnejše zbirke, je pri nas več sto tisoč. Ker mi v tem sestavku ne gre za statistične podatke, temveč le za ilustracijo in lažjo predstavljalnost težav, ki jih skuša premagovati spomeniškovarstvena služba, naj mi bo dovoljeno torej brez številke povedati, da je v družbeni lasti desetina nepremičnih spomenikov (od tega predvsem fevdalna arhitektura), pretežni del drugih pa je last cerkve. Arheološki predmeti so vsi družbena lastnina, od umetniških pa predvsem tisti, ki so v muzejih in galerijah. Za vse spomenike starejše umetnosti velja, da so v pretežni večini cerkvena lastnina. Časovna omejitev kulturnega spomenika je problem posebne vrste. Njena spodnja meja je določena, zgornja pa ne, ker je spremenljiva. Samo nekaj primerov: obdobje secesije postaja zanimivo, arhitektura med svetovnima vojnama vzbuja vse večjo pazljivost, po drobnih predmetih vsakdanje uporabe našega človeka, pa čeprav so samo tehnični ali celo tovarniški izdelki, že segajo muzeji in zbiratelji. Komaj 10 let je minilo, odkar je umrl zadnji slovenski slikar — impresionist, pa je večina njegovih del že sedaj potrebna konservatorskih posegov, kajti platno in barve, ki so jih uporabljali, so cenene in slabo obstojne, umetniška vrednost njihovega dela pa visoka, v dinarjih težko predstavljliva, vsekakor sto in sto milijonska.

Kulturni spomeniki niso lastnina spomeniškovarstvene službe kot celote niti niso lastnina posameznih njenih zavodov, ampak so last in ponos našega naroda. Spomeniškovarstveni zavodi jih le sistematično raziskujejo, preučujejo in v skladu s sodobnimi znanstvenimi metodami predlagajo organom družbenopolitičnih skupnosti konservatorske posege za njihovo zaščito, vzdrževanje in prezentacijo oziroma revitalizacijo. Zavodi delajo na strokovni evidenci spomenikov s posebnim pogledom na njihovo stanje in poškodbe,

na naravo, vzroke in stopnjo ogroženosti. Zbirajo tehnično in znanstveno dokumentacijo, vodijo register spomenikov, jih valorizirajo in kategorizirajo ter opravljajo strokovno nadzorstvo nad izvajanjem varstvenih del in predpisov. Poleg povedanega tudi sami restavrirajo, predvsem republiški zavod v svojem ateljeju, skulpture in slike vseh vrst, zlasti tiste, ki jih muzeji in galerije razstavljajo javnosti in tiste, ki so na terenu samem najvišje ovrednotene in ogrožene — vse to pa le v primeru, če ima lastnik razumevanje in denar, čeprav zakon nalaga vsem lastnikom in uporabnikom dolžnost spomenik čuvati in vzdrževati. V najslabšem stanju so spomeniki v družbeni lasti. Zanje ni ne skrbi ne denarja, z dneva v dan prehajajo v kategorijo razvalin. Od ključnih umetnostnih ostalin je ustrezno prezentirana npr. Ptujška gora in še tu in tam kak baročni spomenik, medtem pa so na gradovih in dvorcih, ki jih je bilo na Slovenskem cca 600 in od katerih je bilo požganih med drugo svetovno vojno nekaj čez 50, tekla v vseh 21 letih dela na takih samo na Otočcu (ki je edini v funkciji), na Starem gradu (ki je le prekrit), na Prežeku, Gracarjevem turnu, Turjaku in Rihemberku, ki so tudi samo raziskani in prekriti, pa nič več. Pri našem srednjeveškem stenskem slikarstvu, ki je znano in zanimivo po vsej Evropi, delajo šele zadnja 5 leta bolj sistematično, a tu gre za sorazmerno majhne denarje. Mislim, da lahko potegnem črto in povem, da je šlo za konserviranja kulturnih spomenikov v vseh letih po osvoboditvi iz družbenih sredstev približno toliko, kot staneta danes pri nas 2 samopostrežni trgovini.

Brez zlobe in jeze, samo z bolečino se človek sprašuje: zakaj tak odnos? Mislim, da lahko najdemo vzroke za tako stanje tudi v dejstvu, da se delo spomeniškovarstvene službe v naši praksi preveč izloča in obravnava kot področje zase, izolirano od drugih področij, brez globlje notranje povezanosti z razvojem in življenjem naše družbe kot celote. Zaradi takega odnosa so mnoga reševanja premalo kompleksna, včasih samo parcialna, daleč od družbenih interesov in potreb. Zato in odtod ozkost in enostranost, številna medsebojna nerazumevanja, včasih tudi podcenjevanja, nasprotovanja in nestrpnosti. V takih razmerah se družbene obveznosti velikokrat omejujejo le na zakonite dolžnosti, ki jih tako komuna kot republika moreta izpolnjevati ali pa ne. Ne oziraje se na to, da v sodobnem življenju naše socialistične skupnosti niso spomeniki le zgodovinska komponenta, se njihova vloga in položaj v družbi praktično reducirata na dediščino preteklosti, kateri — se razume — izkazujemo v besedah sicer dolžno spoštovanje, ki pa jo občutimo v resnici kot breme, namesto da bi jo imeli za vrednost, ki nam bogati življenje. Kulturni spomeniki in njihovo varstvo se še zdaleč niso dovolj vključili v kompleksno problematiko razvoja našega družbenega organizma, v tokove in procese pripravljanja in izdelave družbenih planov. Nikogar razen konservatorjev ne skrbi, kakšna bo namembnost spomeniških arhitekturnih objektov, kako in s čim se bodo ohranili in vzdrževali. Urbanisti so pretekla leta v svojih načrtih, ki so stali lepe denarje, stara mestna jedra ali posamezne spomeniške objekte le obkrožali, jih označili za zaščitno področje, jih izpostavili času in propadu, to je vse.

Hkrati ko smo zgubljali spomenik za spomenikom, pa je naša država podpisovala mednarodne dokumente o varstvu spomenikov s posebnim pogledom tudi na tiste, ki so bili poškodovani v drugi svetovni vojni. Podpisala je Haško konvencijo, podpisala je akte te vrste v Parizu, New Delhiju in

Benetkah. Ali niso to tudi politične obveznosti? Kaj smejo biti besede tako daleč od dejanj? Mislim, da bi imeli tisti naši slovenski funkcionarji, ki so zreducirali svoje dolžnosti na podtikanja in obrekovanja, dovolj opravka in skrbi, če bi hoteli poleg sebe spoštovati tudi »tuje delo« in uresničevati načela, ki jih je naše državno vodstvo kot napredno uspešno uveljavljalo, ves ta čas, ko so nekateri dobro plačani le reprezentirali in besedičili, drugi pa delali.

Obrekovalcem za konec še tole: reševali nismo cerkva in kapelic, reševali smo in bomo samo spomenike!

Mica Černigoj

EMBI V SPOMINSKO KNJIGO

OGLEJ SI, EMBE. TA SVOJ EPIGRAM.
Z NJIM NAŠO REVO SI DOKAZAL SAM.
DUH? STIHI? SIROMAŠNO IN OKORNO.
TO-OGENJ? NITI ISKRA! BOR-NO. BOR-NO.

J. Vidmar

ANTI-KRONIKA. Med igro ustrelil sošolca: »Kljub temu, da gre v tem primeru za nesrečo, ki bi bila lahko še hujša, saj je bilo v garderobi več dijakov, ne moremo mimo vprašanja, kaj so ukrenili vodstvo in vzgojne moči te šole ob dejstvu, da so med preiskavo že pred leti ugotovili, da imajo učenci orožje in da so večkrat grozili profesorjem in mojstrom v delavnicah ter da so pogosto nosili to orožje celo v šolo, saj je J.R. priznal, da je v šoli preprodal štiri pištole...« (Poročilo v Delu) — Vsaka primerjava s Teksasom je neprimerna.

Dva odlomka: »Mar mislim in snujem za Zgodovino, za Razvoj in Napredek, da bi neke na koncu vseh časov razviti človek-bog osmislil tudi moj »Doprinos«, določil moje mesto in vlogo, razčistil moj Prav in Neprav ter mi takoj odmeril, kar mi pred Resnico gre? Se hočem mar Žrtvovati na oltarju Domovine, mi gre mar za Slovenstvo, za Narod, za Prihodnost, za Socializem, za Vero? Hočem mar s svojim delom potrjevati svoj globoki Humanizem, svojo neomajno Vero v Človeka? Ne in še enkrat ne. Še bi lahko našteval Motive, vendar ne vsak zase ne vsi skupaj ne bi prišli do kraja, ne bi dosegli pravega izvira človekovega mišljenja, snovanja in ustvarjanja danes, pa čeprav bi bile razlage pravilne. Vsi ti Ideali so se v našem času razkrili samo še kot prazni, mrtvi, toda še vedno nevarni idoli, obzorje zastirajoči leseni maliki, ki jih žo črvi. Moliti jih ni več mogoče in tudi ne preklinjati. Lahko jih le pazljivo in z vsem spoštovanjem konserviramo za muzej...« (Ivo Urbančič v Problemih)

»Gre namreč za vprašanje, ali je kulturo dandanes sploh še mogoče pojmovati na isti način, kot so jo pojmovali Prešeren, Levstik, Cankar, ki jim je bila to edina mogoča zavest v nekem svetu in s tem tudi edina mogoča participacija v našem družbeno-zgodovinskem gibanju. To se da popolnoma razvidno dokazati že s površno vsebinsko raziskavo njihovih literarnih del...« (Niko Grafenauer v Problemih) — Trditve, ki so resnično problematične.